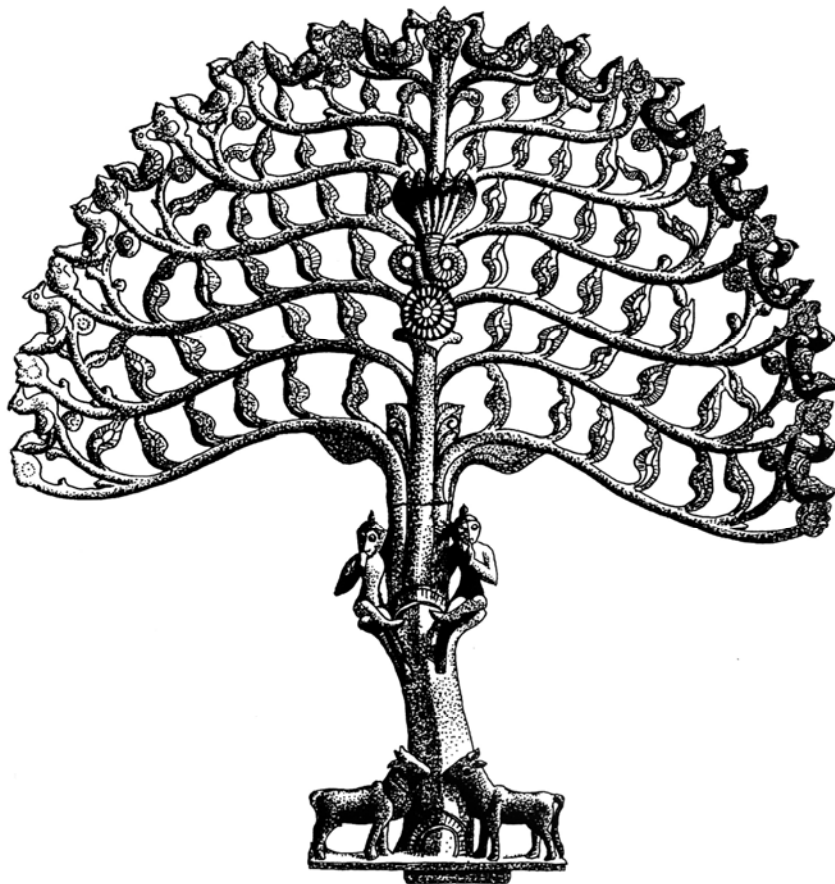

Relația OM-ARBORE în cultura orală tradițională

Luiza Barcan
har2000ro@yahoo.com

Arborele cosmic - statueta de bronz India secolul al XIV-lea

Aproape toate genurile creației orale tradiționale abundă în imagini și simboluri ale lemnului. Desigur, prezența acestora nu este deloc întâmplătoare. Aprofundând textele de factură orală ale liricii ori ale epicii tradiționale românești, descoperim la tot pasul lemnul sau arborele, în diferite ipostaze, ca motive ordonatoare ale vieții, ale universului, ale micro și macrocosmosului, ca punte de legătură între pământ și cer.

Relația – organică am putea spune, fără teamă de a greși – dintre om și lemn ca materie vie, dintre om și arborele ce-i dublează existența, este reflectată în imagini literare de o inegalabilă frumusețe și profunzime, izvorâte din rosturile spirituale ce guvernau lumea tradițională. Inventarierea și studierea comparată a acestora ar contribui, credem, la consolidarea unei perspective contemporane asupra ansamblului de mentalități tradiționale legate de relația om-lemn, om-arbore. De altfel, legătura organică dintre ființa umană și lemn ca materie primordială se regăsește nu doar în creația orală, ci și în mărturiile meșterilor populari, sădirea, recoltarea și prelucrarea arborilor fiind însoțite de ritualuri bine consolidate și respectate cu religiozitate de-a lungul veacurilor. Mai mult decât atât, lemnul copacilor ori copacii ca atare sunt pe rând substitute ale omului sau însoțitori ai acestuia în ritualurile de trecere, așa cum relevă nenumărate mărturii literare orale de largă circulație. Asupra cauzelor care determină profunda relație, mergând uneori până la identitate, între om și lemn, ne vom opri în rândurile următoare.

În numeroase texte de factură orală, dar și în ritualurile tradiționale, întâlnim pe de o parte motivul lemnului în starea lui naturală, respectiv arborii de felurite esențe, mulți fructiferi (mărul, părul, alunul etc.), dar și arbori specifici pădurilor din spațiul nostru geografic (bradul, teiul, plopul, salcia etc.), fiecare dintre ei având o funcțiune practică precisă și însoțindu-l pe om în ciclul vieții. Pe de altă parte, lemnul este valorificat artistic în cel puțin trei ipostaze culturale: mitică, rituală și poetică.

Fără îndoială, sursa cea mai importantă, atât a prezenței lemnului ca motiv în literatura tradițională, cât și a ansamblului de mentalități legate de relația om/lemn, o constituie textele sacre ale principalelor doctrine religioase cunoscute în ansamblul lor sau doar fragmentar în zilele noastre¹. De aceea, punerea în valoare a surselor culte, în măsura posibilității identificării lor, credem că ar aduce necesare clarificări ale prezenței motivului lemnului în creația orală din spațiul românesc.

Lemnul și omul; împreună încă din Cartea Facerii

În mod obișnuit, considerăm lemnul a fi un material a cărui existență depinde în mod direct de arborii din care este el debitat și prelucrat. În viziune tradițională, însă, lemnul este un material primordial, relația dintre lemn și arbore fiind echivalentă cu cea dintre esența unui lucru și aparența sub care se prezintă simțurilor acel lucru. Filozofii greci ai Antichității considerau lemnul a fi materia primă prin excelență², iar alchimistii îl puneau pe același plan cu *eterul primordial* (*quinta essentia*) din care Logosul a alcătuit la facerea lumii cele patru substanțe primordiale: pământul, apa, aerul și focul. Din această cauză, lemnul ca material fizic are o conotație simbolică deosebit de importantă,

¹ În prima versiune a textului Bibliei de la București, de la 1688, se cuvine a observa că pretutindeni în Geneză cuvântul *pom*, pe care-l întâlnim în versiunile mai recente, apare ca *lemn*. Mai precis, în versiunile mai noi, cuvântul *lemn*, desemnând una dintre primele forme ale Creației lui Dumnezeu, este înlocuit prin *pom*, de unde și identitatea lemn-pom sau lemn-arbore manifestată în oricare dintre textele de circulație orală.

² Aristotel folosea termenul de *lemn* – în grecește *hyle* – pentru a numi materia primordială din care a fost alcătuită lumea. În vorbirea curentă a grecilor antici, *hyle* însemna *lemn*, *material*, *pădure*. (Bailly, Anatol, "Dictionaire Grec-Français", Hachette, Paris, 1984).

întruchipând o calitate spirituală fundamentală, aceea de a fi *materia plastică universală*³.

Lemnul apare ca material încărcat cu conotații ființiale⁴ încă de la Facerea Lumii, așa cum ne-o relevă, în câteva versete de o importanță majoră, însuși textul Genezei din Vechiul Testament. Iată primul moment al existenței arborelui: după apariția Luminii și despărțirea ei de întuneric, după separarea apelor de uscat, în cea de a treia zi a Creației, Dumnezeu scoate din pământ iarba și arborii: *Și a spus Dumnezeu: „Să rodească pământul iarbă verde, care să semene sămânță după felu-i și asemănarea-i și **pom roditor** (s.n.) purtător de fruct, a cărui sămânță să fie cuprinsă într-însul, după felu-i pe pământ. Și s-a făcut așa*⁵. A doua notare a prezenței arborelui se leagă strâns de ziua a șasea a Creației, când Dumnezeu face om după chipul Lui: *Și Dumnezeu a spus: Iată v-am dat toată iarba purtătoare de sămânță de semănat, care se află pe întreg pământul, și **tot pomul** (s.n.) care are în el fruct cu sămânță de semănat, ca să vă fie spre mâncare*⁶. În capitolul 2 al Genezei, în grădina raiului, se definitivează legătura om primordial–arbore: *Și a făcut Dumnezeu să răsară din pământ pomi frumoși la vedere și cu roade bune de mâncat, și pomul vieții în mijlocul raiului, și pomul cunoștinței binelui și răului* (versetul 9), apoi: *Și i-a poruncit Domnul Dumnezeu lui Adam spunându-i: Din toți pomii din rai poți să mănânci, din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci; în ziua când vei mânca din el, de moarte vei muri* (versetele 16,17)⁷. Cum prea bine știm, ispitită de șarpe, Eva mușcă din fructul arborelui interzis și îl ispitește la rândul ei pe Adam să guste din acel fruct, dobândindu-și astfel amândoi conștiința nudității, izgonirea din rai și, în final, moartea⁸.

Nu putem nicidecum trece cu vederea motivul biblic la rândul său al Arborelui lui Ieseu: *Și va ieși un lăstar din tulpina lui Ieseu și se va deschide o floare în vârful ei, și pe ea se va odihni sufletul Domnului* (Isaia, XI, 1-3). Acesta este de fapt arborele seminției din care va descinde Hristos, în genealogia sa pământească, ieșind din coapsa unui personaj culcat.

³ „Comparată cu un arbore, *materia prima* nu este altceva decât arborele lumii (...). El este cel care se află la originea materiei Operei” (Burckhardt Titus, „Alchimia, semnificația ei și imaginea despre lume”, ed. Humanitas, București 1998, p. 64.

⁴ O etimologie mai veche, care este astăzi contestată de unii lingviști, susține că termenul grecesc *hyle* ar proveni din radicalul indo-european **bhu = a fi*. (Ioanidu G., „Dikționarul elino-românesku”, vol.II, 1869).

⁵ „Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688”, publicată în Monumenta Linguae Dacoromanorum, „Dumnezeiasca scriptură, vechi și nouă, Facerea”, în Biblia 1688, pars I, Genesis, Iași, 1988, cap.1, versetul 11, p. 167.

⁶ Idem, versetul 29.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Interesant de observat că în multe reprezentări de factură populară (icoane pe sticlă), fructul interzis este mărul, acesta devenind emblema rodului care a condus la cădere cuplul primordial. Mai mult, și extrem de interesant, găsim o posibilă imagine a ispitirii Șarpelui-Satan în basmul românesc „Nucul de Aur”, unde ficiorul vădanei pornit în căutarea zânei – soții dezleagă din blestem o fată transformată în capră și un oraș transformat în stâncă, după care o babă îl năimește cu două mere frumoase și dulci pe care ficiorul doar le despică cu paloșul, fără a gusta din ele. Dar chiar și așa, el reface blestemul pe care tocmai îl dezlegase. Orașul redevine stâncă, iar fata, capră. (Birlea Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Editura Pentru Literatură, 1966, vol.I).

Nu doar în Vechiul Testament întâlnim această relație organică, aducătoare de viață sau prevestitoare de moarte, între om și lemn. Ea apare în toate culturile, încă din cele mai vechi timpuri. Jurgis Baltrusaitis face un întreg inventar al imaginilor, fie ele vizuale, fie literare, unde elementul vegetal, plantă sau arbore conviețuiește strâns cu cel antropomorf sau zoomorf, stabilind și sursele acestor imagini⁹. Reținem foarte strania imagine a arborelui „wac-wac” prezentă pe diferite meridiane, în diferite culturi. Poveștile arabe din secolul al VIII-lea, de pildă, vorbesc despre copaci care rodesc ființe vii, unii dintre acești arbori purtând pe ramurile lor, ca pe fructe, capetele fiilor lui Adam. Când se face seară, ei strigă „wac-wac” și înalță imnuri către Dumnezeu. Sursa acestora e îndepărtată în spațiu, ea aflându-se în legende chineze pe care autorul citat le enumeră¹⁰. Evul Mediu oriental și apoi, prin contaminare, și cel occidental este plin de astfel de imagini ce ar merita, fiecare în parte, o analiză separată.

Pentru a sublinia încă o dată permanenta legătură dintre lemn și om, dar și atributul de materie vie adăugat lemnului, aducem spre exemplificare un alt basm românesc încărcat de stranii simboluri: „Tei-Legănat”¹¹. În această poveste, niște oameni bătrâni, care nu puteau avea copii visează că trebuie să aducă în casă primul obiect ce le va ieși în cale în ogradă dis-de-dimineață, apoi să scalde și să legeze acel obiect până ce el va deveni ființă omenească. Primul lucru ivit în față unchișului este un lemn de tei. Legănat, acesta se transformă într-un copil năzdrăvan, cu puteri miraculoase, care coboară la iad spre a se confrunța cu demonii întunericii pe care-i biruiește. Pentru o vreme însă, Tei-Legănat este înfrânt și sechestrat în lumea subpământeană de chiar frații săi de cruce. Ieșirea eroului în lumea de sus are loc în noaptea de Paști, deloc întâmplător, când, ajutat de un păr ce iese el însuși la Lumină, Tei-Legănat revine la locul și la rostul său, restabilind dreptatea. Oare acest basm, evident creștin, nu comprimă cu mijloacele proprii viziunii populare și cu limbajul specific basmului oral trei momente cruciale din istoria mântuirii: Nașterea miraculoasă, Coborârea la iad a Mântuitorului și Învierea Sa?

Ipostaze ale lemnului/arborelui în doctrinele tradiționale

Poate cea mai răspândită imagine a lemnului este ipostaza sa de Arbore sacru. Studiile lui Mircea Eliade disting șapte grupuri de imagini ale „cultelor vegetației: ansamblul **piatră-arbore-altar** (Australia; Indochina-China-India; Fenicia-Egeea); **arborele-imaginie** a Cosmosului (India; Mesopotamia; Scandinavia); **arborele-teofanie** cosmică (Mesopotamia; India; Egeea); **arborele-simbol al vieții**, al fecundității inepuizabile, identificat cu izvorul nemuririi, **arborele-centru** al lumii și *suport* al Universului (la altaici, la scandinavi etc.); **legături mistice** între arbori și oameni (arbori antropogeni; arborele ca receptacol al sufletelor strămoșilor; căsătoria arborilor; prezența arborilor în ceremoniile de inițiere etc.); **arborele-simbol al reînvierii** vegetației, al regenerării, al primăverii și al „regenerării” anului (de pildă, „Maiul”

⁹ Baltrusaitis Jurgis, „Evul mediu fantastic”, Ed. Meridiane, București, 1975, capitolul IV – „Arabescuri fantastice”.

¹⁰ *Op. cit.*, pp. 170-171.

¹¹ Bîrlea Ovidiu, *op. cit.*

etc.)¹². Pare inutil să subliniem că aproape toate aceste grupuri de imagini se regăsesc într-o formă sau alta în literatura populară. Adăugăm aprecierea cât se poate de justă a lui Mircea Eliade: „Întâlnim arbori sacri, rituri și simboluri vegetale în istoria oricărei religii, în tradițiile populare ale lumii întregi, în metafizicile și misticile arhaice, ca să nu mai vorbim de iconografie și arta populară”¹³.

Despre complexul de simboluri și imagini legate de **Arborele Lumii**, în relație imediată cu **Arborele Științei Binelui și Răului**, s-au pronunțat specialiști de seamă în doctrinele tradiționale. Bunăoară, René Guénon dedică mai multe studii acestui subiect. Legătura primordială, prezentă în proiectul divin încă de la Facerea Lumii, între lemn și cruce, este cu limpezime detaliată în capitolul „Arborele din mijloc” al lucrării intitulate „Simbolismul crucii”¹⁴. Ideea cea mai importantă care se desprinde din acest capitol este îngemănarea în **Arborele Sefirotic** din Kabbala ebraică a Arborelui Vieții, postat în mijlocul imaginii și străjuit de-a dreapta și de-a stânga de ramurile Arborelui Științei Binelui și Răului, așa cum, în momentul sacrificiului mântuitor al lui Hristos, crucea Lui este străjuită în dreapta de crucea tâlharului bun și în stânga de cea a tâlharului rău. Analogia nu este deloc întâmplătoare, având în vedere că, o legendă a crucii din Evul Mediu spune că lemnul crucii ar proveni din Arborele Științei Binelui și Răului, crucea transformându-se astfel din instrument al căderii în instrument al mântuirii. Nu întâmplător, în iconografia creștină, la baza crucii Mântuitorului este figurat un craniu, craniul lui Adam, despre care se spune că ar fi fost îngropat pe Golgota (Muntele Căpățânii).

Arborele axial sau arborele ca *axis mundi* este de asemenea un motiv prezent în toate culturile și credințele. Gilbert Durand semnalează prezența lui în cele mai arhaice locuri sacre: centrele totemice australiene, templele primitive semitice și grecești, hinduse sau pre-hinduse. Mai mult, Durand face observația că: „Imaginea pomului se prezintă întotdeauna sub dublul aspect de rezumat cosmic și cosmos verticalizat”¹⁵.

Datorită prezenței lui în marile culturi și religii ale lumii, **arborele cosmic** este la rândul său subiectul multor cercetări. Mircea Eliade amintește că în cele mai vechi texte ale tradiției indiene Cosmosul este înfățișat ca un arbore uriaș. În „Upanișade”, Universul e un „**arbore răsturnat**”, având rădăcina împlântată în cer și ramurile întinse deasupra întregului pământ, iar în „Bhagavad-Gītā”, arborele cosmic ajunge să exprime nu numai universul, ci și poziția omului în lume (smochinul Asvattha, cu rădăcina în sus și ramurile în jos, ale cărui frunze sunt imnurile vedice)¹⁶.

Regăsim uneori explicit, alteori în forme subtile, aceste imagini și în creația noastră orală.

¹² Eliade Mircea, „Tratat de istorie a religiilor”, Ed. Humanitas, 1992, cap. VIII, „Vegetația. Simboluri și rituri ale reînnoirii”, p. 253.

¹³ Eliade Mircea, *op. cit.*, p. 251.

¹⁴ Guénon René, „Simbolismul crucii”, ed. Aion, Oradea, 2003, cap. IX.

¹⁵ Durand Gilbert, „Structurile antropologice ale imaginarului”, Ed. Univers, București, 1977, Capitolul „De la dinar la baston”, p. 425.

¹⁶ Eliade Mircea, *op. cit.*, pp. 258-259.

Lemnul de trebuință

În creația românească orală, paradigma lemnului cunoaște o mare bogăție, iar lemnul este „carnea” și spiritul arborelui deopotrivă. Nici când această materie nu e lipsită de viață, nici măcar când, din rațiuni practice ori ritualice, arborele e tăiat. Relația inseparabilă om-arbore se stabilește la toate nivelurile, de la cel pragmatic la cel simbolic. E demult un loc comun afirmația că „românul e frate cu codrul”, dar nu ni se pare deloc de neluat în seamă faptul că, trăind într-o civilizație a lemnului, din cele mai vechi timpuri, trăitorii în spațiul carpatin au valorificat această materie în toate felurile cu putință. Omul premodern a trăit, de voie-de nevoie, în comuniune cu natura și, implicit, cu pădurea care i-a fost adăpost, sursă de trai, prilej de meditație și de creație. Omul tradițional pare să fie înrudit cu arborele, iar viețile lor se arată adesea inseparabile: „Ulm-mi este verișor, / Iar stejarul frățior, / Că la vreme și la zor / Mult mi-a fost dăruitor”¹⁷.

Între confecționarea obiectelor de uz cotidian sau liturgic, construcția de case și de biserici din lemn (începând de prin secolul al XVII-lea) și transfigurarea lemnului în motiv literar, prezentă în epica și lirica orală, nu pare să existe nici un clivaj. Natural sau cultural, lemnul face parte din existența terestră, dar, așa cum o relevă numeroase mărturii orale și ritualuri de trecere, și din cea a lumii de dincolo, a lumii nevăzute, de unde vin nou-născuții și unde pleacă cei răposați¹⁸. Există un lemn văzut, palpabil, concret, definibil și un lemn mitic, provenit din transcendent, cu o funcție simbolică la fel de precisă ca și cea pragmatică. Vom prezenta în acest sens două exemple din două genuri literare diferite, din lirica și din epica populară. Funcția pragmatică a lemnului apare prezentată astfel într-o poezie populară : (...) „Mi-a dat ulmul roate mici / și măciuci pe la voinici. / Iar stejarul mi-a tot dat / Fus de moară, stâlp de vad / și vreo patruzeci de pari / Pentru spete de tâlhari”¹⁹. Aspect deloc de neglijat, omul tradițional cunoaște cu precizie rostul și utilitatea fiecărei esențe. Folosește lemnul, dar în același timp se simte dator față de el să-i mulțumească versificat pentru ajutor, într-o creație care nu mai are de-a face cu contingentul²⁰. În schimb, funcția mitică a arborelui apare deslușit într-un basm: „Nucul de Aur”. Era acesta un arbore uriaș, ale cărui ramuri mergeau până în văzduh și nimeni nu-i putea culege rodul. Doar feciorul unei văduve se încumetă să urce până în vârf, și urcușul durează trei ani, iar la capătul lui eroul găsește o casă pe vârful nucului, casa din văzduh locuită de trei zâne. Ni se pare evident că avem aici de a face cu o imagine a Arborelui cosmic, prezentă în majoritatea tradițiilor. Și ca să rămânem pe tărâmul epicii orale, tot un lemn, cel de tei, de astă dată, îndeplinește o funcție ritualică și simbolică atunci când un ciot al acestei esențe, legănat și scăldat, devine prunc năzdrăvan și apoi

¹⁷ „Cu cât cînt, atîta sînt”, antologie de poezie populară îngrijită de Ovidiu Papadima, Ed. Minerva, București, 1987.

¹⁸ Vom avea în vedere să cercetăm în paralel textele de factură orală cu ritualurile de trecere descrise și cercetate de etnologi de seamă, precum Simion Florea Marian sau Ion Ghinoiu.

¹⁹ Teodorescu G.Dem., „Poezii populare române”, Ed. Minerva, 1985, vol. II, p. 21.

²⁰ Importanța lemnului în existența tradițională și legătura lui organică cu omul, mergând până la identitate, sunt evidente dacă punem la socoteală faptul că nu cunoaștem mărturii orale în care țăranul să mulțumească, de pildă, animalelor care-l hrănesc, la fel de vii ca și lemnul.

erou exemplar²¹. Într-un alt basm, „Voinic de codru”, Făt-Frumos se naște miraculos într-o pădure deasă unde se rătăciseră părinții lui cu ani buni în urmă. Mama eroului rămâne grea cu el la un an de la moartea bărbatului ei, iar pruncul se naște într-o noapte când Hristos și Sfântul Petru, călători pe pământ, ajung în acea pădure. Ei vor fi nașii nou-născutului pe care-l botează Voinic de Codru, dându-i și puteri neobișnuite (smulge arborii din rădăcină, ucide zmei). Din această narațiune s-ar putea desprinde ideea că nașterea în codru, topos mitic în basmul respectiv, este miraculoasă, conferă atribute speciale eroului și facilitează conjuncția dintre immanent și transcendent, adică hierofania, cum ar spune Mircea Eliade.

În lirica orală, cel mai des întâlniți arbori sunt mărul, părul, teiul, bradul, plopul, ulmul, alunul, salcia. În cazul fiecăreia dintre aceste esențe se poate inventaria un întreg corpus de imagini, trecerile de la ipostaza de lemn natural la cea de lemn cultural fiind uneori subtilă. Aducem spre exemplificare un text liric de mare profunzime: „Teiul și Bradul”²². Cei doi arbori își dispută importanța în viața omului: „Două lemne crude / Către râul Lotru / Se sfădesc în codru. / (...) / Bradul surpa teiul, / Cinstea micșorându-i / Și astfel zicându-i: / - Teiule, teiule, / Scurtule, grosule, / Și burdufosule, / Dă-te într-o parte, / Că tu nu ai cinste / Să-mi stai înaintea. / Nalta mea tulpină / Cine sunt mă spune / Și te poci supune;” Starea naturală a lemnului e succint prezentată în chiar cuvintele pe care bradul le adresează teiului mai departe: „Că eu vara, iarna, / Stau în codru verde, / Frunza-mi nu se perde”. Iar apoi, urmează trecerea subtilă la starea de lemn cultural, cu funcție ritualică: „Pe mine mă pune / Pe la nunți în frunte / Cu podoabe multe. / Domnii și-mpărații / Mă pun la paradă / Pe uliți mireadă;”. Iar în versurile următoare, o altă funcție, cea practică, decurge și ea din lauda bradului: „Mă face și scânduri / Să aștern palate, / Case luminate”. În încercarea de a umili teiul, bradul vorbește mai întâi despre starea naturală a fâtatului său atât de disprețuit, teiul: „Iar ție, în vreme / De o brumă mică, / Toată frunza-ți pică”. Nici rostul pragmatic al lemnului de tei nu pare să fie mai de soi, în viziunea bradului: „Și meșteri de vine, / Troci, lopeți te face / La case sărace!”.

Replica Teiului vine însă zdrobitor și asistăm aici la o transfigurare culturală pe cel mai înalt nivel a unei esențe de arbore: „ – Bradule, bradule, / Mândrule, naltule, / De surda îți lauzi / Neamul, rădăcina, / Frunza și tulpina; / Că eu totdeauna / Am să port în lume / Mai de cinste nume / (...) Icoane mă face / De mă ipsosește / Și mă zugrăvește, / Și pe mine scrie / Cu vâpseli frumoase / „Isuse Cristoase” / La care se-nchină / Noroade și gloate, / Neamurile toate.” Astfel, teiul pune în valoare trecerea sa de la arbore natural la lemn cu înaltă funcție rituală și spirituală, prin intervenția artistică a iconarului prezent fără a fi numit în acest text.

Fără să fi făcut o statistică a prezenței motivului bradului în literatura orală, credem că el este cel mai des întâlnit, cel puțin în lirica tradițională. Numeroase sunt textele și variantele acestora unde bradul personificat e actant al riturilor de trecere, motiv central și personaj tragic. Soarta bradului se îngemănează cu destinul tânărului răposat înainte de a se fi căsătorit. Tăiat, împodobit cu încrustături în carnea trunchiului său, apoi așezat la capul mormântului tânărului plecat în lumea de dincolo, bradul devine mirele sau

²¹ Basmul „Tei-Legănat” în Bîrlea Ovidiu, *op. cit.*

²² Teodorescu G. Dem, *op. cit.*, pp. 19-20.

mireasa mortului nenuntit: „Și pe min' m-or pus / Cu cetina-n sus / Să-i fiu pom de-ajuns; / Cu cetina-n deal / Să-i fiu pom amar; / Cu cetina-n prag, / Să-i fiu pom dă veac; / Apoi mă-nflorără / Tăt cu viorele, / Că le-am făcut jele, / Cu flori din izlaz, / Plâns mult și năcaz”²³. Există mărturii lirice de mare frumusețe ale bradului smuls din starea lui naturală, ca să devină substitut al marelui mortului fără de nuntă, când lemnul își înțelege și acceptă condiția: „Bradule, bradule, / De ce te-ai lăsat / De mi te-or tăiat? / - Cum nu m-oi lăsa? / Că tânăr voinic / Se bagă-n pământ / (...) Cum nu m-oi lăsa? / Că pe min' mă-nflor / Cu jele și dor.”²⁴. Alteori însă, bradul își deplânge soarta și jelește împrejurarea când a fost mințit de voinicii care l-au tăiat²⁵. Ei i-au promis o nouă viață, dar de fapt l-au sortit să treacă ca mire al mortului nenuntit pe tărâmul de unde nu este întoarcere: „Eu dacă știam / Nu mai răsăream, / Eu dac-aș fi știut, / N-aș mai fi crescut. / Când m-au doborât, / Pe min' m-au mințit, / C-au zis că m-or pune / Zână la fântână, / Călători să-mi vină. / Ș-au zis că m-or pune / Tălpoaie de casă, / Să mă șindrilească / Dar ei că m-au pus / În mijloc de câmp / La cap de voinic, / Căinii să-i aud.”. Jelania este de trei ori reluată și de fiecare dată în relație directă cu minciuna rituală care l-a îmbunat pe „bradul cel pocit” să se lase tăiat. Durerea arborelui personificat izvorăște tocmai din speranța lui că, după tăiere, urma să fie sortit unui alt tip de existență, nu morții: „Și când m-au tăiat, / Ei m-au îmbunat / Că ei mă sădesc, / Nu mă secuiesc”. Tot în poezia culeasă de Brăiloiu în Oltenia apar alte două imagini deloc de neglijat. Una dintre ele se referă la ritualul care însoțește tăierea arborelui²⁶: „Ei când au venit, / Jos au hodinit / Au ingenuncheat / De-amândoi genunchii / Și s-au înclinat, / Iar s-au sculat, / Cu securi au dat, / Jos m-au doborât”. Această imagine exprimă convingător relația arhaică om-arbore. Pentru ca tăierea pomului să nu fie o crimă fără rost, ci un act ritualic cu sens, omul tratează lemnul ca pe o ființă vie. Când e smuls din starea lui naturală, doar așa poate lemnul să dobândească un nou statut, o nouă viață, inseparabilă de cea a omului. Tăind arborii, omul tradițional civiliza lumea unde trăia, nu o sărăcea și nu o distrugea. Tăierea fără de rost a lemnului pare exclusă dintre mentalitățile tradiționale.

O a doua imagine, la fel de interesantă, prezentă în textul acesta, se referă la simbolismul părților arborelui²⁷. Trupul acestuia se aseamănă trupului voinicului răposat, așa cum metaforic o sugerează finalul poeziei, iar cele trei

²³ Poezie din comuna Muncelul Mare, județul Hunedoara, în Papadima Ovidiu, *op. cit.*, p. 385.

²⁴ Idem, pp. 386-387.

²⁵ Ibidem, pp. 387-388, poezie culeasă de C.N. Brăiloiu în Oltenia.

²⁶ Știm din mărturiile culese de la cioplitori tradiționali că recoltarea lemnului se face doar în anumite momente ale anului, respectiv când arborii nu sunt în vegetație, luna februarie fiind cea mai potrivită și, de preferat, pe lună plină. Mai mult, tăietorul îndeplinea în vechime un ritual prin care își cerea iertare pomului tăiat.

²⁷ În foarte interesanta lucrare a lui Annick de Souzaenelle, „Simbolismul corpului uman”, discipola lui René Guénon stabilește în trei dintre capitolele lucrării analogii convingătoare între trupul omenesc și cel al arborelui. E vorba despre capitolele: „De la spadă la Pomul Vieții, Binele și Răul”, „De la Pomul Vieții la Arborele Sefirot-urilor” și „De la Arborele Sefirot-urilor la schema corporală”. Cert este însă că atât timp cât vorbim despre o *inimă* a arborelui, identitatea om-arbore nu va fi niciodată doar o simplă metaforă.

părți constitutive ale pomului, rădăcina, tulpina și coroana, respectiv picioarele, trunchiul și capul trec prin același ritual de purificare ca și trupul mortului: „Și ei m-au mințit / Că m-au secuit, / Jos la rădăcină / Cu fum de tămâie / Mai pe la mijloc / Chiți de busuioc / Tot milă și foc, / Sus la crângurele / Chiți de ocheșele, / Tot milă și jele”.

Din perspectivă poetică, lemnul este prezent în numeroase creații orale, dintre care vom aminti doar baladele de haiducie, cântecele de dragoste și doinele. Fiecare dintre acestea se pretează la o analiză separată și detaliată. Frățietatea voinic-codru este exprimată poetic adeseori. Iată doar un singur exemplu: „Codre, codre înfrunzit, / Codre frumos înverzit, / Ține-mă-n tine ferit, / Cu frunză acoperit. / Codre, vei avea păcat / Cumva, de mă-i da legat, / Că nimic nu ți-am stricat, / Nu mă știu de vinovat; / Că-n tine de când intrai, / Numai o cracă tăiai, / Armele de-mi atârnai”²⁸. În textul acesta, voinicul îi aduce totuși un „reproș” codrului: că iarna, când își pierde frunza, îi descoperă pe haiducii ascunși în el. Un cântec pentru salcie, făcând aluzie la moarte, are pure valențe poetice: „Te lasă, te lasă, / Salcie pletoasă, / Să te-apuc cu mâna, / Să-mpletesc cununa, / S-o port totdeauna. / Te lasă, te lasă, / Salcie pletoasă, / Să te bată vântul, / Să săruți pământul, / Să-mi umbrești mormântul”²⁹.

Lemnul ni se înfățișează ca un factor ordonator al vieții tradiționale, atât ca materie, cât și prin semnificația lui culturală. Nu de puține ori, arborele apare explicit sau doar sugerat ca punte de legătură între pământ și cer, ca o axă pe traiectoria căreia văzutul se întâlnește cu nevăzutul, fizicul cu metafizicul. De aceea, devine evident că prezența impresionantă calitativ și cantitativ a imaginilor și simbolurilor lemnului în creația orală nu este deloc întâmplătoare. Iar relația inseparabilă om-arbore transpare cu limpezime din majoritatea creațiilor orale tradiționale.

The Relationship between Man and Tree in Traditional Oral Culture

Almost all of the oral traditional creations contain plenty of images and symbols of wood. Their presence in oral literature is not at all accidentally. The wood or the tree, in various hypostases, orders life, the universe, micro and macrocosms, is a bridge relating the earth and the sky. In any traditional culture, all over the world, from the ancient times, there is an organic relation between man and the wood as a living material, between man and the tree which doubles his life. This organic relation is reflected in wonderful and full of meanings literary images. These images arise from the spiritual senses that governed the traditional world.

The comparative study of these symbols and images should contribute to the consolidation of a contemporary perspective about the traditional mentalities ensemble connected by the relationship between man and the

²⁸ Idem, vol. I, p. 285.

²⁹ Ibidem, vol II, p. 21.

wood, man and the tree. This organic relationship between man and the wood as a primordial material is met not only in oral literature but also in the traditional craftsmen testimonies, the planting, the harvest and the processing of wood being followed by old rituals, respected religiously along the time. Most of that, the wood or the trees are one by one substitutes of human being in passing rituals, as more well-known oral literary testimonies shows us very often.

Bibliografie

1. Baltrusaitis, Jurgis, „Evul mediu fantastic”, Ed. Meridiane, București, 1975, cap. IV – „Arabescuri fantastice”.
2. Bachelard, Gaston, „Psihanaliza focului”, Ed. Univers, București, 1989.
3. Bîrlea, Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Editura Pentru Literatură, București, 1966, vol. I, II și III.
4. Coatu, Nicoleta, „Structuri magice tradiționale”, Ed. All, București, 1998.
5. Cognac, Maurice, „Simbolurile biblice – Lexic teologic”, Ed. Humanitas, București, 1997, cap. „Copacul, Pomul”.
6. Coulanges Fustel de, „Cetatea antică – Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei”, Ed. Meridiane, București, 1984, vol. I.
7. De Souzaenelle, Annick, „Simbolismul corpului uman”, editura Amarcord, Timișoara. 1999, traducere de Margareta Gyurcsik, capitolele „De la spadă la Pomul Vieții. Binele și răul”, „De la Pomul Vieții la Arborele Sefirot-urilor” și „De la Arborele Sefirot-urilor la schema corporală”.
8. Dinu, Valeriu, „Ipostaze ale pădurii în lirica românească” – Studiu antologic - , Ed. Sport-Turism, București, 1984.
9. Durand, Gilbert, „Structurile antropologice ale imaginarului”, Ed. Univers, București, 1977, cap. „De la dinar la baston”.
10. Eliade, Mircea, „Istoria credințelor și ideilor religioase”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000, capitolele: „Cea mai îndelungată revoluție; Descoperirea agriculturii. Mezoliticul și neoliticul”, „De la Gautama Buddha până la triumful creștinismului”. „Celți, germani, traci și geți”.
11. Eliade, Mircea, „Tratat de istorie a religiilor”, Ed. Humanitas, București, 1992, cap. „Vegetația. Simboluri și rituri ale reînnoirii”.
12. Florescu, Radu, „Pădurea și lemnul în istoria României”, în revista „Ianus”, nr. 1/ 2000, p. 65-80.
13. Ghinoiu, Ion, „Lumea de aici, lumea de dincolo”, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
14. Ghinoiu, Ion, „Vârstele timpului”, Ed. Meridiane, București, 1988.
15. Guénon, René, „Simbolismul crucii”, editura Aion, Oradea, 2003, traducere de Daniel Hoblea, capitolele „Arborele din mijloc” și „Arborele și șarpele”.
16. Ispas, Sabina, „Flori dalbe de măr - din poezia obiceiurilor de iarnă”, Editura Academiei R.S.R., București, 1987
17. Ioanidu G., „Dikționarul elino-românesku”, vol.II, 1869.
18. Marian, Simion Florea, „Nașterea la români”, „Nunta la români”, „Înmormântarea la români”, Ed. Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1995.

19. „Monumenta Linguae Dacoromanorum”, “Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688”, pars I, Genesis, Iași 1988.
20. Teodorescu G. Dem., „Poezii populare române”, Ed. „Biblioteca pentru toți”, București, 1985, vol. I, II și III.
21. Tristan, Frederick, „Primele imagini creștine” (De la simbol la icoană, secolele II - VI), Ed. Meridiane, București, 2002, cap. „Semnul tau”, „Ramura de palmier, palmierul și cununa”, „Crucea și crucificarea”.